Ыбырай Алтынсарин
педогог

Ыбырай Алтынсарин (шын аты — Ибраһим, 1841—1889) — қазақтың аса көрнекті ағартушы-педагогы, жазушы, этнограф, фольклоршы.

- Туып-өскен жері — Қостанай облысының Қостанай ауданы, Арқарағай ауылы. Осы өңірде, Тобыл өзенінің жағасынан топырақ бұйырған.
- 1850 ж. Орынбор шекара комиссиясының қазақ балалары үшін ашқан мектебіне оқуға түседі. Мектепті бітірген соң, Орынбор шекара комиссиясында әскери старшина болып қызмет атқаратын үлкен әкесі Балғожа Жаңбыршыұлының хатшысы болады (1857—1859).
- Орынбор облыстық басқармасында тілмаштық қызмет атқарады

- Білімін өзі жүйелі жетілдірудің нәтижесінде ол өз заманының аса білімді азаматы болды.
- Ы. Алтынсарин орыс-қазақ мектептерінің оқу- шыларына арнап екі оқу құралын: «Қырғыз (қазақ) хрестоматиясы» мен «Қырғыздарга (қазақтарга) орыс тілін уйретуге алғашқы басшылық» жазып шықты. Ол қазақ балалары үшін зайырлы мектептер ашуды армандады.
- Орыс педагогика ғылымының тарихы мен өз тұсындағы жағдайын терең зерттеп білу оны қазақ халқының аса көрнекті ағартушысы етіп қалыптастырды.

1860 жылы облыстық басқарма оған Торғай қаласында қазақ балалары үшін бастауыш мектеп ашуды тапсырды.

Өзі сол мектепте оқыт

тағайындалды. Ағартушылық идеялары жігерлендірген ол ауыл-ауылды аралап, жергілікті халыққа білім алудың маңызы мен

Ондай мектептер ашу үшін қаржы-қараж

жинауды қолға алды. Ондай ақшаның алғашқы үлесін Ы. Алтынсариннің өзі қосты. Осыдан бастап оның ағартушылық және педагогикалық қызметі басталды.

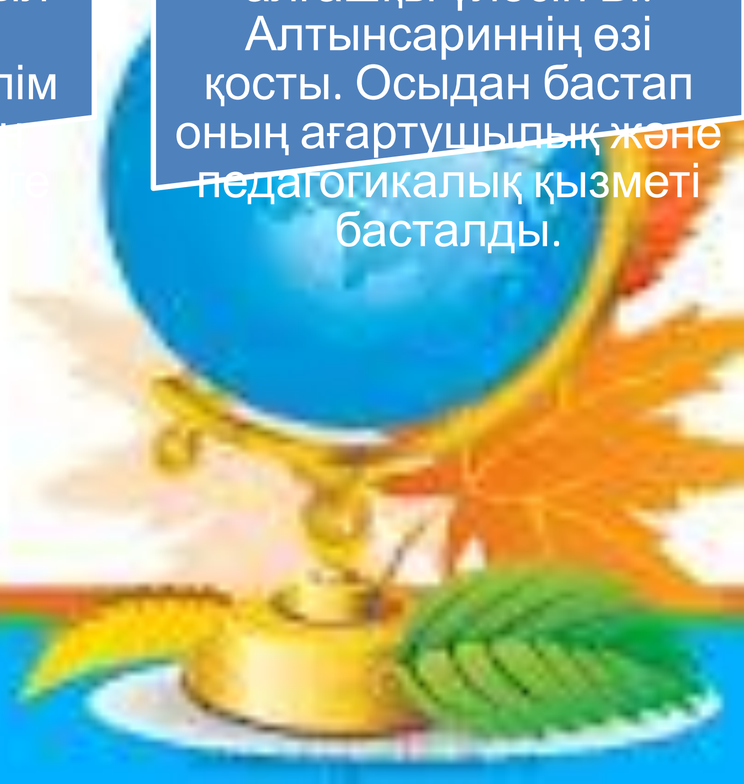

1864 жылы қазақ балаларына арналған интернаты бар мектеп ашылды

Үгіт жұмыстарының нәтижесінде оқуға 16 бала жазылды

Ол былай деп қуана жазды: «Аш қасқырдың қойға ұмтылғаны сияқты, мен балаларды оқытуға қызу кірістім және мені өте қанағаттандыратыны — бұл балалар әлдеқандай үш айдың ішінде оқуды, тіпті жазуды үйреніп алды».

- Ұстаздық-ағартушылық қызметке қоса
- Орынбор генерал-губернаторының тікелей тапсыруы бойынша Торғайда төрт рет уездік судья болып (1868—1874),
- Ыбырайға басқа да жұмыстарды атқару жүктеледі
- торғай уездік бастығының аға жәрдемшісі (1876—1879) қызметін атқарады.

- 1888 жылы 10 сәуірде Орскіде бастауыш мектептер үшін қазақ жастарынан оқытушылар даярлайтын мұғалімдер мектебі ашылады
- Ыбырай мұнан әрі қазақ жастары арасынан экономика, ауыл шаруашылығы, қол өнер кәіспшілігі салаларына қажетті мамандар даярлайтын училищелер ашуға көп күш жұмсайды.
- Тіптен, Қостанайдан ашылатын ауыл-шаруашылық училищесіне өзінің иелігіндегі жерін беретіні туралы өсиет қалдырады. Ыбырайдың қазақ қыздары үшін Торғайда, Қостанайда, Қарабұтақта, Ақтөбеде мектеп-интернат аштыруының тарихи мән-маңызы зор болды.

- Мектеп оқуында, әсіресе, ана тіліне үйретуде К.Д.Ушинскийдің ойларына жүгінді
- Қазақ балаларының таным-түсінігіне лайықты оқу-әдістемелік құралдар жазды.
- Ушинскийдің «Балалар дүниесін», Л.Н.Толстойдың «Әліппе және оқу құралын», Д.И.Тихомировтың «Грамматиканың қарапайым курсын» оқу құралы ретінде ұсынды.

- Ыбырай “Қазақ хрестоматиясы” 1879жылы Орынборда басып шығарады. “Бұл кітапты құрастырғанда мен,-деп жазды Ыбырай хрестоматиясының алғы сөзінде, -біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс-қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын, сонымен қабат жалпы халықтың оқуына жарайтын кітап бола алу жағын көздедім”.
- 1876жылы Ыбырай Петербург, Қазан қалаларына барады.

- Соның нәтижесінде Ырғыз, Николаев, Торғай және Елек уездерінде екі сыныптық орыс-қазақ училищелерін ашты. Оларды мұғалімдермен және оқушылармен толық қамтамасыз етті. Ол мектептердің жабдықталуына, олардың жанында шағын кітапханалар ұйымдастыруға ерекше күшті мән берді.

- Атап айтқанда, облыстың барлық уездік қалаларында училищелер ашу қолға алынды. Ол осы мақсатпен Торғай облысының қазақ ауылдарын түгел аралап шықты. Халықтан қажетті қаржы жинастырды.

- 1879 жылы Ы. Алтынсарин Торғай облысы мектептерінің инспекторы болып тағайындалды. Оның еңбегінің арқасында білім беру саласы қазақ даласында кең орын алды.

- қыз балаларға білім берудің басталуы
- Аса көрнекті халық ағартушысының басшылығымен қыз балаларға арналған бірнеше мектеп ашылды.
- 1886 жылы мектеп-интернаттарда 211 қыз бала оқыды.

Ыбырай Алтынсарин тамаша ақын да еді. Оның «Азған елдің билері», «Әй, достарым!», «Әй, жігіттер!», «Ана» атты өлеңдерінің адамгершілік-ғибраттық сипаты басым. Ақынның бұл өлеңдерінен қазақ жастарының талай ұрпағы үлгі-өнеге алып, тәрбие көрді. «Кел, балалар, оқылық!» деген өлеңінің:

«Бір Құдайға сиынып,
Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды көңілге
Ықыласпен тоқылық!
Оқысаңыз, балалар,
Шамнан шырақ жағылар.
Тілегенің алдыңнан
Іздемей-ақ табылар...» —
жас ұрпақты тәрбиелеуде
маңызы өте зор

Жұмбақты шеш

Міне барды – ізі жоқ

Отырғаным оба жер
Басқаным – бақыр шанақ.

Қияқ үстінде қияқ

Сенде менде жоқ
Сеңгір тауда жоқ
Өте берік таста жоқ
Қашықта жоқ

Көктен түскен тоқпақ
Төрт аяқты маймақ

Өлеңдер
Азған елдің хандары
Балғожа бидің баласына жазған хаты
Жаз
Кел, балалар, оқылық
Қарлығаш
Қарға мен түлкі
Әй, достарым
Әй, жігіттер
Өзен
Өнер - білім бар жұрттар
Өсиет өлеңдер
Әңгімелер
Ізбасты

Жаман жолдас
Жамандыққа жақсылық
Жан-жануарлардың дауласқаны
Жиренше шешен
Жомарт
Жәнібек батыр
Зеректік
Киіз үй мен ағаш үй
Лұқпан һәкім
Малды пайдаға жарату
Мейірімді бала
Мұжық пен жасауыл
Мұңсыз адам
Надандық

Айуанның естесі көп бірақ адамдай толық ақылы жоқ
Алтын -айдыр
Алтын шеттеуік
Асыл шөп
Ақымақ дос
Білгеннің пайдасы
Бір уыс мақта
Бай баласы мен жарлы баласы
Байұлы
Баланың айласы
Бақша ағаштары
Данышпан қазы
Дүние қалай етсең табылады

Оқудағы балалардың үйішіне жазған хаты
Петр патшаның тергелгені
Полкан деген ит
Салақтық
Сараңдық пен жинақтылық
Сауысқан мен қарға
Сақып
Силинші деген ханым
Сәтемір хан
Таза бұлақ
Талаптың пайдасы
Тышқанның өсиеті
Түлкі мен ешкі
Тәкәпәршілік
Шеше мен бала
Қанағат
Қарға мен құрт
Қыпшақ Сейітұлы
Үнді
Үш ұры
Әділдік
Әдеп
Әке мен бала
Әлім кісі
Өрмекші, құмырсқа,қарлығаш
Өтіріктің залалы